

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Nederlandse politicologie: een tussenbalans

Daalder, H.

Citation

Daalder, H. (1984). De Nederlandse politicologie: een tussenbalans. *Acta Politica*, 19: 1984(4), 441-462.

Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452431>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452431>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De Nederlandse politicologie: een tussenbalans*

H. Daalder

De voorgeschiedenis

De Nederlandse politicologie is niet van gisteren. Hebben wij niet boeken als E. H. Kossmanns *Politieke theorie in het zeventiende-eeuwse Nederland*, en H. Wansinks *Politieke wetenschappen aan de Leidse Universiteit (1575 – ± 1650)*? Waren er al in deze zelfde 17e eeuw niet leerstoelen in de politica aan Nederlandse universiteiten? Is het niet zo, dat tal van onderwerpen tal van geleerden tot politieke studiën hebben aangezet? Ik denk aan vragen als: de rechtvaardiging van het gezag in de Republiek; aan debatten over het wesen van de Hollandse Revolutie zoals men de Patriottentijd is gaan noemen; aan discussies over de verhouding van vrijheid en eenheidsstaat;

* Tekst van een inleiding op het Politicologen-etmaal te Helvoirt op 17 mei 1984. Het bestuur van de Nederlandse Kring voor Wetenschappelijke Politiek nodigde mij uit een persoonlijk aperçu te geven over de ontwikkeling en het reilen en zeilen van de politicologie in Nederland. Dat deze inleiding inderdaad een persoonlijk stempel draagt, met alle voordelen, oordelen en vooroordelen van dien, zal de lezer gaarne toestemmen! Men bedenke daarbij dat deze lezing gegeven werd 'en familie', en dat is wat anders dan in 'cold print'. Op enkele punten is de oorspronkelijke tekst aangepast. Voorts zijn verklarende voetnoten toegevoegd. Voor een uitvoerig overzicht van de verrichtingen van de Nederlandse politicologie, zie vooral A. Hoogerwerf, 'Politicologie in Nederland 1948-1978', *Acta Politica*, 14 (1979), p. 145-182, geschreven als bijdrage voor het verzamelwerk William G. Andrews, *International handbook of political science*, Westport, Conn. 1982. Voor een overzicht eerder geschreven tegen de achtergrond van de Amsterdamse 'brede politicologie', zie M. Fennema en R. van der Wouden, 'Politicologisch Onderzoek in Nederland', in Dezelfden (red.), *Het politicologendebat: Wat is politiek?*, Amsterdam 1982, p. 129-143. M. P. C. M. van Schendelen heeft de vruchten van zijn evenzeer onmiskenbaar persoonlijke recensiearbeid in *Intermediair* gebundeld in de uitgaven *In de politicologische werkplaats: 10 jaar 'politicologische publicaties'*, Amsterdam 1981 en *Supplement: In de koperen politicologische werkplaats*, Amsterdam 1983. Voor kritische aantekeningen dank ik A. Hoogerwerf.

R. van den Berg VOORLICHTING een strategie tot verandering

In het voorlichtingsproces ontmoet de voorlichter zijn cliënt. Beiden dienen bereid te zijn tot samenwerking. Het is van belang hoe de voorgelichte aankijkt tegen de informatie die hem wordt gegeven. Het inzicht dat daarmee wordt verworven kan leiden tot beter gebruik van de kennis waarom is gevraagd. Niet alleen rollen en functies die de voorlichter kan vervullen zijn relevant, maar ook de manier waarop de doelgroepen en de cliënten in het proces worden betrokken. Het boek is geschreven voor wie al dan niet beroepshalve bij voorlichting is betrokken: studenten en docenten in hoger onderwijs en hoger beroepsonderwijs, medewerkers van voorlichtings-, ontwikkelings- en onderzoeksinstituten, werkzaam op het gebied van vernieuwing, sociaal-wetenschappelijke medewerkers en mensen die werkzaam zijn op het terrein van de voorlichting.

prijs f 22,50

EEN UITGAVE VAN BOOM

verkrijgbaar in de boekhandel; verdere informatie:
Uitgeverij Boom, postbus 58, 7940 AB Meppel

aan interpretatiedebatten over Thorbecke; aan polemieken over de grenzen van de staat en de maatschappij in een tijd van beginnende verzuiling; en meer algemeen aan de traditie van de algemene staatsleer. Was het niet zo dat Rijpperda Wierdsma een dik hoofdstuk kon schrijven over Nederland voor de UNESCO-bundel over *Contemporary political science (1950)*?¹ Was niet Kranenburg de eerste voorzitter van de nieuwe Kring voor Wetenschap der Politiek waarin direct alleen A. M. Donner op de voorgrond trad?

En toch: het is niet onjuist een verhandeling over de Nederlandse politicologie in 1945 te beginnen, toen kort na elkaar eerst in de zogenaamde Zevende Faculteit in Amsterdam, en mede in reactie daarop aan de VU en in Nijmegen, leerstoelen in de politieke wetenschap werden ingesteld. Van de drie eerste full-time bekleeders van deze leerstoelen: J. Barents, J. J. de Jong en L. G. A. Schlichting, liet de laatste vooreerst weinig wetenschappelijke sporen na, al was zijn belangstelling voor publicistiek en internationale betrekkingen er wel mede oorzaak van dat Nijmegen nog altijd communicatiewetenschap en een Centrum voor de Studie van Vredesvraagstukken kent². Groter en duurzamer was de invloed van J. J. de Jong. Al begon deze zijn wetenschappelijke activiteiten met een nogal traditionele dissertatie over *Politieke organisatie in West-Europa na 1800 (1951)*, en al was zijn werk aanvankelijk nogal dogmatisch-AR aangezet, het was toch De Jong die een eigen plaats voor de discipline opeiste. Hij was het, als ik het goed heb, die voor het eerst ons vak de naam politicologie³ gaf. Het was ook De Jong die de stoot gaf aan een stuk verkiezingsonderzoek in internationaal vergelijkend kader (of moet men zeggen: aan buitenlandse voorbeelden ontleend?). Men vindt de vrucht van zijn studies op dit terrein in zijn boek *Overheid en onderdaan (Wageningen 1956)*, en ziet zijn hand zowel in het rapport voor de Staatscommissie-Donner (Sr.) getiteld *De Nederlandse kiezer: Een onderzoek naar zijn gedragingen en opvattingen (Den Haag 1956)*, als in het Nieuwer Amstel Onderzoek (1956) onder auspiciën van de Kring opgezet⁴. Door hem werd de VU tot een eigen centrum gemaakt, waaruit onder andere een A. Hoogerwerf snel naar voren zou komen.

Zowel naar tijd, omvang, als naar gerucht was niettemin de Universiteit van Amsterdam lang het epicentrum van de Nederlandse politicologie. Er zijn, in een scriptie van de student F. Bierlaagh⁵, bijzonderheden gepubliceerd over de debatten die aan de stichting van de Zevende ten grondslag lagen. Doel bij de stichting van de nieuwe faculteit was tweërlei: ons inzicht in de voorwaarden voor een stabiel democratisch bestel door wetenschappelijk onderzoek te versterken, en personen voor de politiek te scholen: voor de wereld van de media bijvoorbeeld en ook, zo meenden de grondleggers tevens, de wereld van de diplomatie. Niet toevallig wensten zij dan ook de vestiging van speciale instituten voor Amerikanistiek en

Ruslandkunde, zoals zij evenzeer dankbaar de mogelijkheid aangrepen een Persinstituut op te richten. Al bestonden over de inhoud van het vak wetenschap van de politiek nog geen klare denkbeelden, wel was er overeenstemming dat dat vak centraal zou moeten komen te staan, niet alleen voor de studie die spoedig die van de Sectie A zou worden, maar ook voor de Secties B (sociologie en culturele antropologie) en Sectie C (psychologie, pedagogiek e.d.). Maar daarnaast heerste evenzeer de overtuiging dat abiturienten dienden te worden toegerust met een behoorlijke kennis van andere vakken: economie, algemene beginselen van het recht, staatsrecht, vergelijkend staatsrecht, geschiedenis, sociologie, sociale psychologie, perswetenschap, etc. Van een duidelijk afstemmen van deze vakken op elkaar was nooit sprake, en spoedig werden hoogleraren benoemd die meer hun oog hadden op hun collegae in hun eigen vak in andere faculteiten dan op de nieuwe studie: S. Kleerekoper die zich Limpergs favoriete-leerling-in-exil waande; W. G. Vegting die als anderen na hem trappelde ooit aan de Rechtenfaculteit benoemd te worden; J. Presser die uiteindelijk zijn leerstoel in de PSF met een zucht van verlichting voor de leerstoel van J. Romein zou inruilen; Frits de Jong die niet minder naar de 'echte' geschiedenis zou blijven haken, al zou hem de gehoopte prijs nooit toevallen. Het gevolg van dat alles zou zijn: een overladen programma, een ongelooflijke afval, en een ongehoord lange studieduur voor de weinigen die de studie zouden voltooien.

Groot gerucht wekte echter vooral de benoeming van een hoogleraar in het centrale vak. Bij de keuze van hoogleraren in de nieuwe faculteit werd, ook toen al, in Amsterdam vooral in eigen kring gezocht. De bekwame, maar onbekende J. Suys⁶ was Romeins keus voor de eerste leerstoel in de wetenschap van de politiek en zo overtuigd was men van de keus voor Suys en die van anderen, dat men de vormfout maakte hen alleen voor te dragen, zonder tweede kandidaten te stellen – daarmee de minister Gielen de mogelijkheid gevende de benoemingen door de Amsterdamse Raad te wraken. Suys keerde spoedig als no. één op een dubbele voordracht terug, maar de Raad koos toen buiten de voordracht om in geheime, en onmiskenbaar politieke, stemming J. Barents tot hoogleraar, daarmee de ambities honorerende van een man die al vroeg zijn belangstelling aan Amsterdamse commissies kenbaar gemaakt had⁷, en in een geruchtmakend artikel in *Socialisme en Democratie* van maart 1948 de keuze van de hoogleraren in de faculteit had gehemeld, omdat men van tenminste drie van de vier nieuwbenoemden niet zeker kon zijn, dat zij de machtsovername in Praag door communisten en de Sovjetunie wel afkeurden. Ondanks protesten van universitaire organen, en een krimpde groep van studenten (ik was één van hen), aanvaardde Barents zijn benoeming, zodat hij zijn stempel kon

zetten op de opbouw van het vak. Barents was een erudiet man, met een scherpe belangstelling voor zowel de nationale als de internationale politiek. Hij was zowel in het internationaal recht als in de filosofie gepromoveerd, en had een grote belezenheid in de internationale vakliteratuur. Hij was minder een bouwer dan criticus. Niemand kon zo scherp luchtballonnen doorprikken, niemand toonde zo weinig respect voor gevestigde machten, weinigen waren zo goed als hij in staat in enkele woorden en begrippen moeilijke problemen scherp te stellen, te ontrafelen en te ontmythologiseren. Hij leidde studenten op in een weinig dogmatische, maar wel kritische zin, en het is dank zij hem dat nationaal zo iets als de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek tot stand kwam, en internationaal Nederland betrokken werd bij de zojuist opgerichte *International Political Science Association*. Het was dan ook Barents, met J. J. de Jong, die de beginnende politicologie met buitenlandse ontwikkelingen in contact bracht, daarbij geholpen door gasthoogleraren als een S. J. Eldersveld die een modern behaviorisme in Nederland hielp introduceren.

De tweede generatie

Als gevolg van respectievelijk ziekte en persoonlijke omstandigheden, vielen Barents en De Jong naar menselijke berekening te vroeg weg. Met hun verdwijnen werd de vraag gesteld wie in hun plaats te benoemen. Verschillende mogelijkheden deden zich voor. Men kon opnieuw niet-politicologen kiezen, zoals men nolens volens in de jaren veertig had moeten doen. Dit was de keus die men in zekere zin aan de VU met Kuypers deed. Deze zou zijn eigen stempel op de latere geschiedenis van de VU-politicologie zetten, met het woord 'beleid' als kernthema, in een ietwat eigen toonzetting⁸ die wellicht tot een zeker isolement bijdroeg (al zouden van de VU verschillende jongeren uitwaaiëren: ik denk aan A. Hoogerwerf, A. B. Ringeling, H. J. Aquina, om van no nonsense ministers als Brinkman en Deetman niet te spreken).

In Amsterdam werd lang beraad gevoerd. Ooit waren B. W. Schaper en W. Verkade door Barents als lector gedacht. Er was de Keulse oudere politicoloog J. J. Schokking. En was L. de Jong niet een bekwaam kandidaat om de hock? De benoemingscommissie besloot toch het te wagen met een politicoloog van een jongere generatie. Even leek L. van der Land de aangewezen kroonprins, doch hij bedierf zijn kansen met een dissertatie die tijdens zijn promotie door Fr. de Jong Edzn. als 'pocket-boek' werd afgedaan⁹. Het werd H. Daudt, die al een aantal opmerkelijke publikaties had gepubliceerd (o. a. het eerste samenvattende, oriënterende artikel over

het behaviorisme)¹⁰, voordat hij zijn klinkende dissertatie over *The floating voter and the floating vote* (Leiden 1961) presenteerde. Met Daudt begon de professionele politicologie in Amsterdam.

De leerstoel in Nijmegen kwam pas in 1968 vacant. De keus viel daar op Hoogerwerf (voordien al lector aan de VU), die in zijn ambities voor de vestiging van een 'echte' opleiding in de politicologie aan deze universiteit voor niemand onderdeed.

Maar ook buiten de drie eerste vestigingsplaatsen werden leerstoelen ingesteld. Kort na Daudts benoeming werd ik in Leiden als ordinarius in de Rechtenfaculteit aangesteld, zij het door een interfacultaire benoemingscommissie. Ik werd spoedig nauw betrokken bij ontwikkelingen in de sociale faculteit (en daarbinnen bij de niet-westerse studiën meer nog dan de sociologie); sinds het eind van de jaren zestig kon men daarom in Leiden de politieke wetenschap als doctoraalstudie volgen, zowel na een kandidaatsexamen in de rechtsgeleerdheid, als na één van de kandidaatsexamens in de sociaal-culturele wetenschappen. Toen ik benoemd werd in Leiden, voorspelde het enfant terrible van de Rechtenfaculteit, C. H. F. Polak, dat 'die lui daar achter Woerden waarschijnlijk wel twee leerstoelen in jullie vak zouden willen instellen' – een voorspelling die letterlijk bewaarheid werd. Kort na mijn oratie in 1964 ontving ik een gelukwens van de Utrechtse socioloog J. P. Kruijt, nadien gevolgd door het verzoek Utrecht te willen adviseren over een nieuw plan een tweetal leerstoelen in te stellen, één in de Rechtenfaculteit en één in de Sociale Faculteit. Het vroede plan zou een lijdensweg worden, waarop na 1969 alleen nog een L. G. M. Jacquet zou struikelen, toen hij door medestanders met weinig inzicht gepousseerd werd als grondlegger van een moderne politicologie cum vredeswetenschap. Intussen had Utrecht al in de Academische Raad te kennen gegeven te willen afhaken als vestigingsplaats. Alleen de politicoloog J. K. De Vree verkreeg, als opvolger van Patijn, in de Rechtenfaculteit een extra-ordinariaat in de leer der Internationale Betrekkingen. Ooit was in Tilburg sprake van een eigen leerstoel over politieke stromingen. Mij is in 1969 gevraagd hierover B. A. Sijes te polsen – een uitnodiging die hij weigerde omdat hij zich zelf niet zag werken voor een Hogeschool, die voor hem altijd het stempel zou dragen van Katholieke Werkgevers, zelfs als die per banier tot Karl Marx Universiteit werd omgedoopt. Alleen een persoonlijk ordinariaat voor J. L. Stassen kon er toen in Tilburg van af, al zouden Ph. C. Stouthard en diens medewerkers J. J. A. Thomassen en F. J. Heunks een geheel eigen rol in samenwerking met politicologen elders gaan spelen.

In het licht van latere ontwikkelingen zal men wellicht niet verwachten dat ooit Groningen na Leiden als vijfde vestigingsplaats voor de politicolo-

gie is gedacht. In een formeel advies van de Sectie Sociologie en Politicologie van de Academische Raad, gedateerd april 1968, werd gewezen op een al in Groningen aanwezige infrastructuur: algemene staatsleer, bestuurskunde en economie in de Rechtenfaculteit, in politiek geïnteresseerde sociologen in de Sociale Faculteit, een Polemologisch Instituut: een geheel van voorzieningen dat, aangevuld met aparte voorzieningen voor de politicologie, vestiging van een hoofdvakstudie in Groningen een simpele zaak had kunnen maken. Het bleef bij een benoeming in 1971 van de socioloog P. Valkenburgh die het niet tot uitbouw zou brengen, ofschoon de komst nadien van I. Lipschits naar Contemporaine Geschiedenis en onder diens invloed de instelling van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen de potentiële infrastructuur in Groningen nog zouden versterken.

Even merkwaardig is het te weten dat in hetzelfde advies Rotterdam als niet-geïnteresseerd werd aangeduid – een situatie die drastisch zou veranderen toen in 1973 eenmaal G. H. Scholten in Rotterdam werd benoemd met een complexe leeropdracht, die zowel bestuurskunde als bestuurssociologie, politieke sociologie en politicologie omvatte. Op Scholtens initiatief kwam sinds 1978 een geheel nieuwe politicologieopleiding in Rotterdam tot stand, waarin niet de minsten van de jongere Amsterdamse politicologen een politicologieopleiding naar eigen snit konden ontwikkelen.

Troebelen

Maar ook andere ontwikkelingen zouden in de jaren zestig en zeventig de politicologie diepgaand beïnvloeden: de snelle groei van de studentenaantallen, de toename van wetenschappelijke staven, de stijgende professionalisering van het vak, de wens van de minister van Onderwijs (Cals en Diepenhorst waren er eerder dan Deetman!) te komen tot verkorting van studieduur en tot taakverdeling tussen de universiteiten, en de invoering van een nieuw Academisch Statuut. Over dit soort zaken is tussen 1963 en 1969 grondig beraad gevoerd in de Sectie Sociologie en Politicologie van de Academische Raad. Uitkomst daarvan waren enkele fundamentele beslissingen: politicologie zou het onomstreden hoofdvak moeten worden; in alle opleidingen dienden methoden & technieken voor te komen; de studieduur diende substantieel korter te zijn. De uitwerking van één en ander werd mede oorzaak van latere troebelen, vooral in Amsterdam. Professionalisering van de politicologie impliceerde immers een sterker accent in de opleiding voor het vak, zoals zich dat internationaal ontwik-

kelde, zodat men niet genoeg kon nemen met een losse bundeling van politieke studiën door wetenschappers uit tal van vakgebieden. Accentuering van methoden & technieken eiste meer rigoureuze training, en hield als vanzelf een sterkere oriëntatie in op concrete onderzoekactiviteiten. Tegelijkertijd werden ook nieuwe leeropdrachten op deelgebieden van de politicologie gecreëerd. In het eerdergenoemde advies van de Sectie uit 1968 werd uitgesproken dat voor een volledige studierichting politicologie vijf kroondocenten (d.w.z. hoogleraar of lector) zouden moeten worden benoemd: drie eigenlijke politicologiedocenten: politieke theorieën, (vergelijkende) politieke stelsels en politiek gedrag, met daarnaast kroondocenten op de verwante gebieden van internationale betrekkingen en bestuurskunde. Voor andere specialisaties – het advies noemde bepaalde landenspecialisten, experts op het terrein van de massamedia, en deskundigen voor speltheoretische benaderingen – zouden landelijke afspraken moeten worden gemaakt. Het Sectieadvies deed goede dienst bij de uitbouw van voorzieningen, zowel in de twee oudere vestigingsplaatsen (Amsterdam en de VU), als bij nieuwe studierichtingen (Nijmegen en Leiden).

Leerstoelen in de internationale betrekkingen ontstonden in Amsterdam (P. R. Baehr), Leiden (omzetting van een bestaand extra-ordinariaat B. H. M. Vlekke in een ordinariaat A. Lijphart) en Nijmegen (K. P. Tudyka), terwijl ook aan andere universiteiten voorzieningen in dit vak ontstonden (bijv. F. Alting von Geusau in Tilburg, en het extra-ordinariaat voor J. K. De Vree in Utrecht, bekleeders van verschillende bijzondere leerstoelen, e.d.). Geen sterke prioriteit daarentegen kreeg dit vak aan de VU en in Rotterdam.

Minder indrukwekkend was de ontwikkeling op het terrein van de politieke theorieën. Daudt zou, tegen stevig verzet van de faculteit, de benoeming van L. Van der Land tot lector in Amsterdam doorzetten. In Leiden kwam later, met Van Gunsteren, een speciale leerstoel tot stand. Elders werd het vak gedoceerd door filosofen en vergelijkbare specialisten buiten de eigen kring van politicologen, of bleef het onderdeel van de leeropdracht politicologie. Te noemen valt nu Nijmegen waar sinds kort dr. Grahame Lock een leeropdracht Inleiding Politicologie en Geschiedenis van de Politieke Theorieën bekleedt.

Vergelijkbare dilemma's deden zich voor ten aanzien van methoden & technieken en politiek gedrag. In vele universiteiten bleef deze specialisatie hangen tussen de algemene politicologie en algemene specialisten op het terrein van methoden & technieken van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Alleen in Amsterdam kreeg R. J. Mokken een geheel eigen plaats, waardoor hij ondanks twisten en troebelen in zijn instelling met een groep

bekwame medewerkers een duidelijk zwaartepunt kon opbouwen. Leiden kreeg met G. A. Irwin een persoonlijk ordinariaat. F. N. Stokman kon in Groningen in een algemene leeropdracht politicoloog blijven. J. W. Lettierie werd in Nijmegen benoemd.

Gecompliceerder nog werd het beeld van de bestuurskunde dat een aparte verhandeling in een komende vergadering zou verdienen. Senior was ongetwijfeld H. A. Brasz die binnen de VU-politicologie een eigen 'stiel' zou hebben en al vroeg ook, gezien oude contacten met de VNG, aan opdrachtenonderzoek zou doen. In Amsterdam ging de strijd tussen A. F. Leemans en G. H. Scholten: de niet-politicoloog Leemans won het in een benoemingsgeschiedenis die zich al voor een deel op straat afspeelde. In Leiden stonden J. Kooiman en A. van Braam in het middelpunt van de beraadslagingen; het werd uiteindelijk de socioloog Van Braam, die in Rotterdam een leerstoel achterliet die G. H. Scholten zou bezetten – incidenten, die tot vandaag hun stempel op de inrichting van een nieuwe bestuurskundeopleiding in Zuidwest-Nederland blijven drukken: zijn niet voor Rotterdam varianten voorzien met economie en politicologie, en voor Leiden sociologie en recht – en zou dat niet anders uitgevallen zijn als bijvoorbeeld Kooiman of Scholten in Leiden was benoemd, en Van Braam in Rotterdam was gebleven? De bestuurskunde in Nijmegen ging een geheel eigen ontwikkeling tegemoet, toen Hoogerwerf de politicus en politiek-econoom J. van den Doel op een leerstoel bestuurskunde wist te brengen, die daaraan een accent gaf, dat met R. J. in 't Veld zou worden voortgezet. Of de uitvinding van een leeropdracht 'politicologie, in het bijzonder de bestuurskunde' – een oorspronkelijk Nijmeegs patent dat elders navolging zou vinden – de integratie tussen politicologen en dat soort bestuurskundigen heeft bevorderd blijve onbeantwoord. Zeker is dat spoedig nadien Hoogerwerf in Twente een andere, multidisciplinaire opleiding in de bestuurskunde zou gaan helpen ontwikkelen, in een afdeling waarin J. J. A. Thomassen tot hoogleraar zou worden benoemd, en die ten aanzien van de onderzoeksproductiviteit spoedig substantiële resultaten zou laten zien.

Complexer dan de toenemende differentiatie binnen het hoofdvak zou de verhouding tot andere vakgebieden worden. Vaak was daarvoor een beroep gedaan op docenten die ook in andere studierichtingen een rol speelden. Doch soms ging de voorkeur uit naar 'eigen' docenten binnen de hoofdvakopleiding. De aanwezigheid van dr. E. Diemer aan de VU bijvoorbeeld was een factor, die daar de communicatiewetenschap uiteindelijk tot deel van het hoofdvak maakte. In Rotterdam schitterde de individualist Van Maarseveen in de Sociale Faculteit zoals hij dat in een Rechtenfaculteit wellicht minder eigennuttig had gekund. Poel van con-

flicten werd echter de Universiteit van Amsterdam waar immers vele niet-politicologische leerstoelen en uitgebreide staven buiten het hoofdvak werkzaam waren in een faculteit waarin meer dan vroeger bij de invoering van het Academisch Statuut de politicologie het hoofdvak zou moeten zijn. Er zijn vele aspecten aan wat men pleegt aan te duiden als de zaak-Daudt, doch beter de zaak-Amsterdam zou kunnen noemen¹¹. Verschillen in opvatting over vakinhoud en vakbenadering waren in het geding. Persoonlijke conflicten speelden een rol, evenzeer als meningsverschil over de vraag hoe men rebellerende studenten en universitaire democratiseringsverlangens tegemoet zou treden. Er was sprake van politieke strijd, als gevolg van het verlangen de studie dienstbaar te maken aan politieke opvattingen. Maar daarnaast lieten ontegenzeggelijk belangen van niet-politicologische vakken zich gelden die via een vermeend 'brede' politicologie hoopten te behouden en terug te halen, wat het nieuwe Academisch Statuut hun ten bate van *de* politicologie dreigde te ontnemen.

Het is hier niet de plaats uitvoerig op de Amsterdamse ontwikkelingen – en meer algemeen op de troebelen van de jaren zestig en zeventig aan de verschillende universitaire instellingen – in te gaan¹². Ook zonder dat kan men echter een aantal gevolgtrekkingen maken:

1. Het effect van de studentenbeweging en de democratisering verschilde sterk tussen de instellingen. In het algemeen kan men stellen dat ontwikkelingen daar de meeste schade aanbrachten, waar voordien de verhoudingen in de oude faculteit al slecht waren. Uiteraard was daarnaast de politieke druk van de zijde van stafleden en studenten groter en hardnekkiger aan sommige instellingen dan andere.

2. De processen waren onmiskenbaar vermengd met pure belangenstrijd. Individuen, stafleden en hele instituten kozen partij in termen van wat bij nieuwe machtsverhoudingen goed leek voor de eigen toekomst, in gelegenheidscoalities die met wetenschap en wetenschapsopvattingen niet veel van doen hadden. Wat voor niet-politicologische vakken gold, kon soms ook gelden voor deelgebieden. Het uiteenvallen van de studie in Nijmegen in drie vrijwel autonome satrapieën is daarvan evenzeer een voorbeeld als de uitwerking in Amsterdam van onderwijsgroepen en afstudeerrichtingen, die alle gelijkelijk afstudeerrichtingen in de politicologie zouden zijn, al had de hoogleraar en de staf voor wetenschap der politiek daarmee geen bemoeienis meer.

3. Ontwikkelingen als de genoemde hadden ook een sterke 'inteelt' tot gevolg. Zowel in bevorderingen als in aanstellingen werd plaatselijk (en zelfs binnen één en dezelfde vestigingsplaats) met gemerkte kaarten gespeeld. 'Brede' politicologie bleek samen te vallen met een nauw politiek spectrum, en zou men een 'netwerk-analyse' beproeven op de nieuwe

'elites' – zoals men die op andere eliten graag toepast –, dan zouden zich duidelijke lijnen en knooppunten aftekenen. Het paradoxaal gevolg van dat alles was dat tegelijk processen van afstoting en migratie op gang kwamen. Rotterdam en Twente 'wonnen' bijvoorbeeld wat Amsterdam en Nijmegen 'verloren'.

4. Overziet men per saldo de ontwikkelingen in het algemeen, dan kan men niet anders dan constateren dat sinds het midden van de jaren zestig processen van òn professionalisering òn politisering hand in hand zijn gegaan. De laatste legden een schaduw op de eerste, waarbij slechts langzaam mede in reactie op de vermoeidheid door strijd, en een stroperig voortglijden van jaren van 'non-decisions', professionele kwaliteit langzaam weer wat terrein wint.

Ik kom nu tot een meer inhoudelijke balans van de Nederlandse politicologie in 1984, zoals althans één waarnemer (en deelnemer) die zou kunnen opmaken.

Positieve tekenen

Wanneer men de Nederlandse politicologie, zoals die vandaag reilt en zeilt beziet, zijn ongetwijfeld een aantal positieve tekenen te zien: Ondanks tal van conflicten hebben, zo niet alle instellingen als zodanig, toch delen daarvan zich redelijk gehandhaafd. De meeste leerstoelen bestaan nog. Er zijn min of meer uitgebreide staven. Er hebben zich in de jaren '70 nieuwe instellingen zoals Twente en Rotterdam kunnen ontwikkelen. Van een crisis als bij de sociologie, is in de politicologie als vakgebied niet werkelijk sprake geweest. Voor zover het er nu naar uitziet, ontspringen politicologen de guillotines, die taakverdelers hebben opgezet. Hier en daar is zelfs sprake van uitbreiding en nieuwe ontwikkelingen (vooral op terreinen als bestuurskunde en beleidsonderzoek). Een zekere beheersing door interuniversitair overleg van groei in de jaren zestig, heeft daarmee *post hoc* zijn waarde bewezen.

Met de intellectuele produktiviteit lijkt het niet slecht gesteld. Tijdschriften blijven bestaan zonder al te grote moeilijkheden. Hun niveau is vaak redelijk. Een blad als *Beleid en Maatschappij* is er bijgekomen. Eigen bundels, voor onderwijsdoeleinden en codificatie bestemd, zoals die door onvermoeibare redactionele activiteiten van een M. P. C. M. van Schendelen, een A. Hoogerwerf en een J. J. A. Thomassen het licht zien¹³, tonen aan dat een duidelijk groeiende professionele expertise is bereikt. Als ik het goed zie, is het aantal promoties stijgende. Er zijn ook belangrijke proefschriften onder¹⁴.

Onze 'kleine' professie is in staat gebleken bestaande instituties te blijven dragen, en nieuwe te ontwikkelen. De Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek is vrij ongeschonden de troebelen in de Nederlandse politicologie doorgelopen. De Sectie Politicologie van de Academische Raad is minder grimmig dan voorheen, en lijkt soms in staat tot een zakelijke uitwisseling van gegevens en – hoopvol moet men blijven – tot een begin van disciplineplanning en kwalitatieve toetsing. De Nederlandse politicologen waren de eersten die zelf een ZWO-Stichting tot stand wisten te brengen – voorafgegaan door een langjarig informeel hooglerarenoverleg – en vooreerst is het probleem van de NESPOB niet een te weinig aan aanvragen, maar een te weinig aan financiële middelen. Op het terrein van het openbaar bestuur bestaan daarnaast eigen centra van activiteit zoals de Overleggroep Bestuurskundig Onderzoek van de Vereniging voor Bestuurskunde, het Samenwerkingsverband Onderzoek Openbaar Bestuur en de Werkgroep Bestuurskunde van de Academische Raad. Daarnaast blazen politicologische methodologen hun partij mee in een organisatie als de NOSMO die zich met statistiek en kwantitatieve methoden bezighoudt. Bezoekt men internationale congressen, dan blijkt de Nederlandse deelname op zijn minst kwantitatief zeer hoog, of het nu de IPSA in Rio is, of de jaarlijkse Joint Sessions van het European Consortium of Political Research.

Men kan verder gaan, en niet naar uiterlijke tekenen kijken, maar inhoudelijke zwaartepunten (die men soms aan een enkele instelling aantreft, maar vaak ook in verschillende instellingen, die niet zelden via informele of formele vormen van samenwerking met elkaar verknoot zijn). Iedereen zal zo zijn eigen lijstje hebben. Ik noem u het mijne:

1. Als onmiskenbaar oudste zwaartepunt noem ik het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO), dat nu een geschiedenis van bijna twintig jaar samenwerking tussen alle Nederlandse politicologiecentra kent, en steeds meer zijn waarde laat zien, door raffinement van analyses, door variëteit van thema's, door internationale benutting voor vergelijkend onderzoek, door toenemende mogelijkheden van longitudinale analyses van politieke veranderingen¹⁵. In ditzelfde kader kan men wijzen op met het NKO vergelijkbare studies – evenzeer mede door internationale voorbeelden en samenwerking geïnspireerd – zoals het onderzoek naar culturele veranderingen in Nederland, internationaal onderzoek naar participatie, representatie, protestgedrag, veranderingen van godsdienstige en politieke opvattingen, e.d.¹⁶

2. Als tweede terrein verwijs ik naar diverse vormen van eliteonderzoek: kamerleden en ministers, hoge ambtenaren en burgemeesters, waarbij zowel langjarige tijdsreeksen object van analyse zijn, als contemporaine

gedragingen en opvattingen, alsook netwerken tussen diverse personen en elitegroeperingen¹⁷.

3. Dit onderzoek staat soms dicht bij onderzoek naar de feitelijke werking van staatsinstellingen. Wij weten steeds meer over het Nederlandse parlement, zowel in historisch als contemporain perspectief, waarbij de Coördinatiecommissie (nu NESPOB Werkgemeenschap) Parlementaire Geschiedenis als samenwerkingsverband tussen historici, juristen en politicologen al vanouds een lichtvoetig-stimulerende rol speelt en het Leidse Parlementair Documentatie Centrum een schat van materiaal vergaart. Een onderzoek naar de werking van de ministerraad, laat staan onderzoek en debat over de Vonhoff-problematiek, sluiten daar logisch op aan.

4. Er is sprake van een relatief grote bloei van onderwijs en onderzoek op het in de Nederlandse politicologie nog jonge terrein van openbaar bestuur en overheidsbeleid, waarop tal van instellingen zich zowel in het aanbieden van onderwijsvoorzieningen, als in onderzoek richten¹⁸. Ook op het terrein van het lokale bestuur is vanouds sprake van grote activiteit. In recente jaren hebben op dat terrein de politieke dimensies, zo lijkt het, aan betekenis gewonnen¹⁹.

5. Vervolgens noem ik als vijfde terrein de werking van het Nederlandse politieke bestel. In de jaren zestig hebben politicologen voorop gelopen in kritische veroordeling van het systeem. Zij bepleitten hervormingen in het politieke bestel, via formules als democratisering, polarisering, politisering, of meer institutionele gadgets als: gekozen premiers of gekozen formateurs, stembusakkoorden en schaduwkabinetten, programcolleges, meerderheidsstrategieën, en dergelijke²⁰. Op een meer theoretisch plan is, vooral door het werk van Lijphart, Nederland een internationale 'casus' geworden. Debatten over Lijpharts analyses hebben op zijn minst bijgedragen tot herbezinning bijvoorbeeld ten aanzien van de verklaring van de verzuiling en de verhouding tussen elitestructuren en elitecultuur enerzijds, de massa anderzijds²¹. In het kader van debatten over al of niet geslaagde vernieuwingen van het politieke bestel kregen ook partijen en sociale bewegingen meer aandacht, zonder dat op dit terrein echter definitieve studies tot stand kwamen of onweerlegbare conclusies werden getrokken.

6. Tot slot kan men, misschien, nog een zesde zwaartepunt noemen, al is het de vraag of men wel van politicologisch werk kan spreken. Ik doel op de golf van studies over linkse partijen, sectes en 'bewegingen', zoals die door noeste werkers als G. Harmsen en Fr. de Jong Ezn. zijn geëntameerd. Dit is werk van een onmiskenbare acribie, soms voorzien van zware ideologische lading, maar in wezen vaak particularistisch en weinig modern-theoretisch van inslag. Dat binnen deze kring oude schisma's en nieuwe

sectievorming zich voordoen, maakt deze groep wel een typerend Nederlands verschijnsel; hun aanraking met, en betekenis voor, de *mainstream*-politicologie blijven gering²².

Negatieve elementen

Is dit mijn 'snelle' overzicht van een aantal positieve tekenen in de vaderlandse politieke wetenschap, het is evenmin moeilijk om negatieve verschijnselen te signaleren. Voorop staat daarbij de constatering dat al met al de Nederlandse politicologie nog maar een 'dun' vakgebied met een relatief klein aantal actieve beoefenaars lijkt te zijn. Misschien valt dat ons zelf niet zo zeer op. Maar leest men een boek als *Kantelend geschiedbeeld: Nederlandse historiografie sinds 1945* (Utrecht 1983) of proeft men de overigens weinig homogene wereld van de juristen, dan wordt het duidelijk hoeveel omvangrijker en 'gesettled' vakgebieden als geschiedenis en de rechtswetenschap wel zijn. Dat geldt, in ieder geval naar omvang, ook voor de sociologie, al is daar de identiteitscrisis groter en het academisch prestige soms lager dan van de politicologie. Wij hebben, *in toto* en op deelterreinen, nog nauwelijks iets als een 'critical mass'. Dat heeft onmiskenbare gevolgen:

1. De invloed van enkelen, sommige hoogleraren vooral, is bovenmatig groot. De Nederlandse politicologie laat zich nog te zeer beschrijven in het teken van enkelen: een Daudt, een Van Gunsteren, een Hoogerwerf, een Kuypers, een Lijphart. Het niet-ontwikkelen van een vakgebied laat zich voor een deel evenzeer ophangen aan het om welke reden dan ook niet- of niet in volle intensiteit - functioneren van bepaalde kroondocenten: wat is er bijvoorbeeld met de politieke theorieën in Amsterdam gebeurd sinds Van der Land benoemd werd, of met de politicologie in Groningen, of met de leerstoel internationale betrekkingen aan de VU - om slechts enkele voorbeelden te noemen.

2. Er is bovenmate sprake van een benoeming van 'eigen teelt' in verschillende universiteiten. Er is nog altijd weinig te zien van een 'nationale markt', van duidelijke 'nationale referentiekaders', al valt een toenemende migratie te signaleren, vooral van Amsterdam, de VU en Leiden uit.

3. Vertoont de Nederlandse politicologie nationaal al weinig samenhang, nog minder kan men van een duidelijke internationale rol spreken. Zeker, wij Nederlanders oreren en oordelen gemakkelijk over ontwikkelingen buiten onze grenzen. Boeken in andere talen en internationale tijdschriften worden veel en intensief gelezen. 'Eigen' onderzoek wordt niet zelden aan internationale schrijvers opgehangen. Ik praat dan nog niet

van het feit – ik zei het al – dat Nederlanders in drommen internationale bijeenkomsten bezoeken waar zij vaak tot de grootste ‘delegaties’ behoren. Maar de taalbarrière blijft. Neemt men eenvoudige indicatoren, als de *Social Science Information Index*, dan is de internationale ‘impact’ van Nederlandse politicologen (ik haast mij erbij daaraan toe te voegen evenmin als van Nederlandse sociologen) weinig imposant. Een Lijphart alleen wordt meer geciteerd dan zo ongeveer alle Nederlandse politicologische of sociologische hoogleraren te zamen. Ziet men af van vooral Leidse publicisten in het Engels over de Nederlandse politiek, dan komen slechts enkelen (niet toevallig op grond van Engelstalige dissertaties) nog tot iets als een redelijke score: A. de Swaan met zijn klein-politicologisch boek over Coalitietheorieën²³ en R. J. Mokken, omdat hij nu eenmaal een veel-gebruikte schaal heeft ontwikkeld²⁴. Natuurlijk, Nederlandse politicologen laten zich op tal van gebieden wel door buitenlanders inspireren, en er zijn voorbeelden bekend van projecten waarin Nederlanders en buitenlanders goed hebben samengewerkt: dit geldt onder andere voor het al genoemde kiezersonderzoek en onderzoek naar participatie en protestgedrag, het *Middle Level*-elites project²⁵, en sommige studies in het kader van de Europese gemeenschappen²⁶. Maar al met al is de sfeer in de Nederlandse politicologie nog altijd provincialistischer dan velen zich realiseren. Was er bijvoorbeeld niet sprake van een buitensporige invloed van enkele buitenlanders die zich toevallig een keer in Nederland hebben opgehouden. Ik denk aan de invloed van Eldersveld in de jaren 50 voor de ontwikkeling van het behaviorisme, aan de golf ‘Easton’ die na 1958 over Nederland stroomde, aan de niet al te langdurige invloed van Robert Agger op *community power studies*, aan de selectieve contacten met Duitse Marxisten en Neo-Marxisten. Ondanks IPSA en ECPR is van bewuste internationale inspanningen op onderzoeksgebied nog te weinig sprake.

4. Sterk lijkt de Nederlandse politicologie evenmin te staan, indien men deze toetst op haar betekenis voor Nederlandse politieke ontwikkelingen. Zij was misschien ooit, zij het minder dan vele andere, en oude vakken, ‘handmaid’ van de onderscheidene verzuilde bevolkingsgroepen. Maar al vroeg stond zij op de voorgrond in het verzet tegen de verzuiling, en in de strijd voor de hervorming van het sterk-gekritiseerde bestel. Maar kan men dan zeggen, dat de Nederlandse politicologie zich daarin werkelijk bewezen heeft? Is het saldo van de in vol zelfvertrouwen gegeven vernieuwingsrecepten, zoals politicologen als Van Thijn, Gruijters, Daudt, Kooiman e.a. die in de jaren zestig en begin zeventiger jaren verstrekten, erg positief? Kan men zeggen dat politicologen een goed oog hebben gehad voor de problematiek van de dusgeheten ‘democratisering’, al hadden zij zich dan in democratietheorie, en in analyses van gezagsverhoudingen, en

in ‘small group political behavior’, of wat dan ook verdiept? Is het niet zo, dat enerzijds beoefenaars van de politieke wetenschap zich tooiden met het exclusieve etiket ‘politicoloog’ om het professionele karakter van hun vak te beklemtonen, maar dat tegelijkertijd veel politicologen, in eigen omgeving en in de door hen uitgeschreven receptuur voor de Nederlandse samenleving, er vaak een potje van hebben gemaakt? Was ook hier niet sprake van simplisme, particularisme, isolationisme, van een gemakkelijk opgaan en meedoen in een *Volkskrant*- of *VN*- of *HP*-ideologie, die iets heeft van Nederlandse uitverkiezing, maar ook van Nederlands provincialisme?

Beziat men daarnaast de verhouding van politicologie en politieke praktijk, dan zijn er ook tekenen van vluchtreacties: van pogingen op dit gebied bestaande dilemma’s te ontgaan, door in ‘veilige’ havens te vluchten: in die van de preoccupatie met methoden alleen, in het inruilen van politieke analyses voor minder politiek geheten vraagstukken van beleid en bestuur, in wat ik maar noem ‘valence’-posities: ‘de’ democratie, of ‘de’ vrede, een ‘betere samenleving’, ‘onderliggende groepen’, of wat ook.

Spreken wij over mogelijke zwakten, dan is het wenselijk niet bij deze algemene stellingen te blijven staan, maar ook naar meer inhoudelijke ontwikkelingen in delen van het vakgebied te zoeken. Ik heb ook een (het zij herhaald: eigen) lijstje van terreinen, die probleemgebieden lijken te zijn:

1. Allereerst noem ik het terrein van de politieke filosofie en politieke theorieën. Toegegeven, als er ooit een terrein is waar bloei van wetenschap een zaak is van individuele inspanningen dan is het dit. Er zijn een aantal personen, die onmiskenbaar talentvol werk leveren op verschillende gebieden: politieke filosofie in eigenlijke zin, het kritisch analyseren van bepaalde denkers of politieke stromingen, meedenken in de sfeer van *public choice*-theorieën²⁷, en dergelijke. Maar van grote beweging is op dit terrein, dunkt mij, helaas nog te weinig sprake. Zelfs iets als een gezamenlijk forum ontbreekt, *n'en déplaise* de Werkgemeenschap Politieke Theorieën van de NESPOB.

2. In de tweede plaats, denk ik aan het terrein van de leer der internationale betrekkingen. Het is een gebied waar, anders dan de politieke theorieën, veel betoog en gerucht heerst. Maar de personele bezetting is in omvang, en soms naar kwaliteit gering, en als ergens van schismatiek sprake is, dan is het hier. Men heeft de beoefenaars van de diplomatieke geschiedenis, of het volkenrecht, of Europese integratiestudies, die voor de politicologie weinig aandragen, maar vaak goed wetenschappelijk werk doen. Men heeft de aangezochte of zelf-aangemelde begeleiders van het Haagse beleid die een speciale claim hebben op p. 7 van de NRC of

Clingendael. Men heeft de contraclub van de polemologen die ook in termen van beleid denken, maar wel een beleid, dat bij voorbaat alternatief moet zijn. Men heeft de groep van politiek-economen, die zich in het bijzonder met de Wereldmarkt en de verhouding Noord-Zuid bezighouden. Maar bij alle geschrijf en gedebatteer en getwist, bij alle actie of contra-actie, is van ongebonden, wetenschappelijk-getoetste of voor wetenschappelijke toetsing aangeboden, intellectuele arbeid nog te weinig sprake, de Amsterdams-Leids-Utrechtse groep die zich vooral met binnenlandse beïnvloeding van het buitenlands beleid bezighoudt wellicht uitgezonderd. In internationaal perspectief bezien, stellen Nederlandse bijdragen nog weinig voor²⁸. Wat weinigen weerhoudt gids te willen zijn.

3. De situatie op het terrein van wat men dan wel aanduidt als dat van de *vergelijkende politicologie*, is weinig beter. Opnieuw: het aantal profeten en profeteerders over ontwikkelingen in andere landen is niet gering en velen weten na afloop altijd verklaringen voor opgetreden veranderingen aan te voeren, ook als men die niet voorzien had. Waarschijnlijk bestaan in geen land zoveel 'landencomités'. Maar wat opnieuw opvalt is het gebrek aan serieuze wetenschappelijke werken over andere landen, en het lage niveau van de theoretische bewerktuiging van hen, die politieke recepten aan andere landen uitreiken. Zeker, ons land kent verschillende belangwekkende universitaire en para-universitaire landen- en area-instituten. Maar deze blijven het reservaat van specialisten, en vinden vaak meer *Anklang* bij wetenschappers in de letteren of de antropologie, dan bij anders toch zo met de wereld begane sociale wetenschappers. Is het niet typerend, dat in Amsterdam zowel het Amerika Instituut als het Oost-Europa Instituut ooit de Zevende Faculteit zijn uitgedreven? Kan men werkelijk spreken van een goede band tussen politicologen en landeninstituten²⁹.

4. Nederlandse politicologen zijn, als zij technisch goed zijn, vaak met 'kleine' zaken bezig – kwesties bijvoorbeeld die vanwege hun methodologisch belang internationaal in ons vakgebied in discussie zijn. Het aantal van hen, die actief bezig zijn met macro-sociale verschijnselen en macro-sociale theorieën is daarentegen gering. Natuurlijke er wordt gelezen, geciteerd en becommentarieerd. Sommige Nederlandse politicologen hebben één of meer inspirerende profeten, al hebben wij dan geen 'eigen' Norbert Elias. Er is een golf van maatschappijkritiek gespoeld over Nederland – de Nederlandse sociale wetenschappen daarbij inbegrepen. Marx, Neo-Marxisten, en Frankfurters zijn in brede kring aangeroepen. Maar heeft dit werkelijk geleid tot nieuw onderzoek? Waar zijn de grondige analyses van denkers op het niveau van deze denkers zelf (en niet die van het 'paper', of de gestencilde uitgaven van fragmenten van 'de' meester)? Waarom waren er in bekende linkse centra vorig jaar geen Marx-herden-

kingen meer? Waar is goed onderzoek in de Marxistische traditie?³⁰ Is het niet zo, dat men voor boeken van een outsider als Sijes – met diens studies over bijvoorbeeld *De Arbeidsinzet* of *De Februari-staking*³¹ – vrijwel het gehele oeuvre van neophyten uit de jaren zestig en zeventig cadeau zou willen geven? Is het niet opvallend met hoe lege handen veel zelfverkozen linkse politicologen blijven staan tegenover nieuwe discussies over de crisis in de verzorgingsstaat, de *public choice*-theorieën, de neoliberale opvattingen van Nieuw-Rechts?

5. Ik voeg er tenslotte nog, met enige aarzeling, een vijfde gebied aan toe. Op het positieve lijstje heb ik straks de studie van beleid en bestuur geplaatst, waar immers in brede kring sprake is van levendige activiteit. Maar als ik het goed zie staan op dit terrein omvang en originaliteit niet altijd in een optimale verhouding. Er is duidelijk de verleiding op te gaan in gewichtige schema's, en het gevaar van een vlucht in technische, politiek-veilige verhandelingen. Moet men wellicht vrezen dat een periode van onkritische maatschappijkritiek wordt gevolgd door een periode van toegepaste 'kundes'³².

Wat te doen?

Vraagt men zich af, wat zou moeten worden gedaan om ons (nog zo jonge) vakgebied te versterken, dan is wellicht het eenvoudigste antwoord: gewoon doorgaan! Indien ondanks troebelen en de daaropvolgende verdichting van structuren – produkt van het huwelijk van democratisering en bureaucratisering – toch op tal van plaatsen sprake is van goed werk en van positieve ontwikkelingen, is gewoon werken ons eerste devies. Ik kan mij dan ook in grote trekken wel vinden in Daudts opvatting, dat het in ons vak niet allereerst moet gaan om grootse plannen, laat staan om het opbouwen van *planning*-structuren, maar om het beschikbaar stellen van middelen voor individuele onderzoekers – jongere promovendi bovenal – met *bona fide* projecten onder leiding van bewezen promotoren³³. Maar dan rijst wel een vraag, die vooral door de Beiaard-Nota wordt opgeworpen. Als dan al het plan is, in plaats van korte Tweede-Faseopleidingen, vooral een systeem uit te werken van voor vier jaar benoemde Aio's (Assistent-Onderzoekers-in-Opleiding), waar zullen deze geplaatst worden? Uiteraard zal elke instelling die zichzelf respecteert er een aantal van willen hebben, en ieder zal zijn best doen die claim hard te maken met programma's en projecten. Maar de uitkomst zal zijn, dat ieder te weinig krijgt, en dat sommige instellingen iets krijgen dat zij wellicht niet werkelijk intellectueel verdienen. Het is nu zo, dat een verstandig mentor een knappe student

aanraadt na zijn studie zijn heil niet in Nederland te zoeken, maar in het buitenland – bij voorkeur in een goede Amerikaanse *graduate school*. Die hebben wij in de Nederlandse politicologie niet. Is het dan niet hoog tijd daarvoor de handen via interuniversitaire samenwerking ineen te slaan? Zou men er niet goed aan doen één of twee Nederlandse *graduate schools* te stichten waar goed-geselecteerde Nederlandse doctorandi, samen met buitenlandse studenten een duidelijke *graduate training* zouden ontvangen van de beste Nederlandse politicologen, aangevuld met gasthoogleraren uit het buitenland?

Daarnaast zou men hopen dat in de toekomst meer het accent zou kunnen vallen op substantiële projecten, uit te voeren in samenwerking met de meest kundige onderzoekers die ons vak kent. Deze zullen ontwikkeld moeten worden door deze onderzoekers zelf. Formele instellingen als: werkgemeenschappen, sector- of gebiedsraden, facultaire of interfacultaire instituten, institutionele of landelijke planning, universitaire of interuniversitaire samenwerkingsverbanden zullen slechts dan van betekenis zijn, indien zij dit soort informele samenwerkingsvormen mogelijk maken in plaats van belemmeren. Zo mogelijk nog belangrijker is samenwerking van Nederlandse en buitenlandse onderzoekers in internationale, vergelijkende projecten. Maar ook daar zijn onze logge bestuursstructuren nog weinig op berekend.

Indien het waar is, dat Nederlanders het buitenland eerder 'beleren' dan bestuderen, lijkt verbetering van onze opleiding geboden. Ik heb elders ooit bij mijn afscheid als Chairman van het *European Consortium for Political Research* betoogd, dat in een normaal curriculum grondige kennis van de politieke verhoudingen van althans één land buiten Nederland voor elke af te studeren politicoloog een absoluut vereiste moet zijn³⁴. Inschakeling van nu in een te groot isolement levende 'area'-instituten zou daarbij van primair belang zijn. Ik heb daaraan toegevoegd, dat men aan nieuw te benoemen universitaire docenten de eis zou moeten stellen minstens een jaar te hebben gestudeerd in een ander land. Mocht dat niet bereikbaar zijn, dan lijkt deelname aan internationale zomercursussen, en aan Workshops van de ECPR een nuttig, zij het minimaal substituut.

Van Schendelen spreekt graag over een 'forum'. Helaas is het zo, dat hij gewoonlijk daarvoor als solist optreedt. Er is in Nederland weinig traditie in het grondig recenseren van wetenschappelijk werk, en gezien de beperkte kring waarin wij verkeren, kan men daarin op korte termijn wellicht weinig verbetering verwachten. Maar wat wel van belang zou zijn is het houden van korte symposia over deelonderwerpen, zoals een enkele Werkgemeenschap van de NESPOB en de Kring met zijn workshops tijdens het politicologenetmaal, en de organisatie van discussiebijeenkomsten

sten over nieuwe dissertaties, reeds op verdienstelijke wijze doen.

En voor het overige: onze tijdschriften vervullen een goede functie, al blijft het aanbod aan kopij vaak nogal toevallig. Misschien moet men nog meer verwachten van een actieve redactievoering?

Dit soort suggesties heeft niets van een plan. Zij passen niet in het heersende klimaat waarin 'planning' en 'schaalvergroting' de boventoon voeren. Ik besef dat anderen daar anders over denken. Het is ongetwijfeld een tijd waarin een bepaald soort entrepreneurs nieuwe kansen kan krijgen. Wat mijzelf betreft: ik heb het gevoel dat er al genoeg georganiseerd en geregeld wordt in dit land. Is het niet tijd de zaak zo te regelen, dat gekwalificeerde onderzoekers de vrijheid terugkrijgen die zij ooit hadden en waarzonder zij eigenlijk niet kunnen? Dit veronderstelt natuurlijk wel een benoemingsbeleid voor een hoe dan ook gestructureerd wetenschappelijk corps, waarin bewezen prestaties een voorwaarde zijn voor vaste aanstellingen, waarin zoiets als een werkelijke nationale markt voor talenten bestaat, en niet de suprematie van klieken. Of dat te organiseren valt in een land waar vanouds het hemd nader dan de rok is – of wilt u het mooier zeggen: de soevereiniteit in eigen kring toch een soms ook goede tegenhanger is tegen bemoeizucht – zal de toekomst ons moeten leren.

Noten

1. J. V. Rijpperda Wierdsma en G. A. Hintzen, *'Political science in the Netherlands', Contemporary political science: Survey of methods, research and teaching*, UNESCO, Paris, 1950, p. 280-293.
2. Zie tevens H. Daalder, 'Bij de Dood van Prof. mr. L. G. A. Schlichting', *Acta Politica*, 4 (1968-1969), p. 3-4.
3. Zie voorts de documenten in H. Daalder, 'Politieke Wetenschap, Wetenschap der Politiek en Politicologie: Een Arbitrale Uitspraak uit 1964', *Acta Politica*, 14 (1979), p. 184-192. Blijkens de hierna in n. 5 te noemen scriptie van Bierlaagh (p. 14) heeft J. Romein in de voorbereidingsfase van de oprichting van de Zevende Faculteit gesuggereerd te spreken over: politiekologie, dan wel politilogie. De Amsterdamse commissie besloot echter tot 'wetenschap der politiek'.
4. Als gevolg van een samenloop van ongelukkige omstandigheden werden de resultaten hiervan pas laat, in een gestencilde uitgave, gepubliceerd. Zie P. R. Baehr e.a., *Kiezer en verkiezing: Verslag van een onderzoek met betrekking tot de verkiezingen van 1956 in Nieuwer Amstel voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal*, Instituut voor Wetenschap der Politiek, Amsterdam 1963. Lang voor 1956 was er echter al het belangrijke, zij het nog lang vertrouwelijke rapport van J. M. den Uyl, *Verkiezingen in Nederland: De ontwikkeling en verspreiding van politieke voorkeuren en hun betekenis voor de PvdA*, Amsterdam, 1951.
5. F. Bierlaagh, *Het zwevende begin van de zevende faculteit*, doctoraal scriptie

Amsterdam, 1972. Zie voorts F. de Jong Edz., *Macht en inspraak: De strijd om de democratisering van de Universiteit van Amsterdam*, Baarn, 1981, p. 42 e.v.

6. Zie bijv. Fenna van den Burg, 'Een Linkse Non-Conformist in de Koude Oorlog: Het Denken van Jef Suys', *Tweede jaarboek voor het democratisch socialisme*, 1980, p. 213-255.

7. Zie Bierlaagh, t.a.p., n. 36.

8. G. Kuypers, *Grondbegrippen van politiek*, Utrecht, 1973; Idem, *Beginselen van beleidsontwikkeling*, Muiderberg, 1980, 2 dln.

9. L. van der Land, *Het ontstaan van de Pacifistisch-Socialistische Partij*, Amsterdam, 1962.

10. H. Daudt 'Het Politiek Gedrag', in L. van der Land (red.), *Repertorium voor de sociale wetenschappen, deel I: Politiek*, Amsterdam, 1958, p. 182-212.

11. Zie daarvoor het speciale nummer van *Acta Politica* (oktober 1973), *Conflicten over de politicologie aan de Universiteit van Amsterdam*; *Rapport van de Commissie van Advies voor de inhoud van de organisatie van de studierichting der sociaal-culturele wetenschappen* (Commissie-De Roos), *Tweede Kamer*, Zitting 1976-1977, nrs. 14.442, 1 en 2; alsmede mijn commentaar op dit rapport in *Wetenschap en Democratie*, 3 (1977), p. 231-254.

12. Zie echter 'The Netherlands: Universities between the 'New Democracy' and the 'New' Management', in Hans Daalder and Edward Shils eds., *Universities, politicians & bureaucrats: Europe & the United States*, Cambridge, 1982, p. 172-231 (een boek dat zonder deze troebelen ongetwijfeld nooit tot stand gekomen zou zijn!).

13. Zie bijv. A. Hoogerwerf, (red.), *Verkenningen in de politiek*, Alphen, 1971, 2 dln., ³1976; A. Hoogerwerf (red.), *Beleid belicht: Sociaal-wetenschappelijke beleidsanalyse*, ibidem, 1972, 2 dln.; J. van den Doel en A. Hoogerwerf (red.), *Gelijkheid en ongelijkheid in Nederland: Analyse en beleid*, ibidem, 1975; A. Hoogerwerf, *Overheidsbeleid*, ibidem, 1978; ⁵²1982/ R. B. Andeweg, A. Hoogerwerf en J. J. A. Thomassen (red.), *Politiek in Nederland*, ibidem, 1981; J. J. A. Thomassen (red.), *Democratie: Theorie en Praktijk*, ibidem, 1981; M. P. C. M. van Schendelen (red.), *Kernthema's van de Politicologie*, Meppel, 1976; ²1982; Percy B. Lehning en M. P. C. M. van Schendelen (red.), *Actualiteit van politieke filosofie*, Amsterdam, 1981; H. J. Blommestein, J. Th. A. Bressers en A. Hoogerwerf (red.), *Handboek Beleidsanalyse: Een multidisciplinaire benadering*, Alphen, 1984.

14. De Vereniging voor Bestuurskunde reikte de G. A. van Poelje-jaarprijs voor 1983 aan drie recent gepromoveerden uit: J. Th. A. Bressers (Twente), *Beleids-effectiviteit en waterschapskwaliteit*; R. Hoppe (VU), *Economische Zaken schrijft een nota*; en J. A. M. Maarse (Twente), *Uitvoering en effecten van arbeidsmarktbeleid*.

15. Ik noem als jongste loten vooral R. B. Andeweg, *Dutch voters drift: On explanations of electoral change 1963-1977*, Leiden, 1982; C. J. van der Eijk en B. Niemöller, *Electoral change in the Netherlands: Empirical results and methods of measurement*, Amsterdam, 1983. Voor een beknopt overzicht van de ontwikkeling van het NKO, zie dit laatste boek, p. 19-35.

16. Ik denk hierbij vooral aan het werk van C. P. Middendorp, *Progressiveness and conservatism: The fundamental dimensions of ideological controversy and their rela-*

tionship to social class, The Hague, 1978 en de daarop gevolgde replicaties door Middendorp, in samenwerking met het Sociaal-Cultureel Planbureau; J. J. A. Thomassen, *Kiezers en gekozenen in een parlementaire democratie*, Alphen, 1976; J. J. A. Thomassen e.a., *De verstomde revolutie: Politieke opvattingen en gedragingen van Nederlandse burgers na de jaren zestig*, Alphen, 1983 en A. Felling e.a., *Burgerlijk en onburgerlijk Nederland: nationaal onderzoek naar waardenoriëntaties op de drempel van de jaren tachtig*, Deventer, 1983. Zie nu ook: J. W. van Deth, *Politieke waarden. Een onderzoek naar politieke waarden-oriëntaties in Nederland in de periode 1970 t/m mei 1982*, Amsterdam, 1984.

17. Zie bijv. J. Th. J. van den Berg, *De toegang tot het Binnenhof: De maatschappelijke herkomst van Tweede-Kamerleden tussen 1849 en 1970*, Weesp, 1983; J. Kooiman, *Van de Kamer gesproken*, Den Haag, 1976; M. P. C. M. van Schendelen, 'Leden van de Staten-Generaal'... *Kamerleden over de werking van het parlement*, Den Haag, 1981; J. Kooiman e.a., *Bestuur en beleid: Politiek en bestuur in de ogen van hoge ambtenaren*, Assen, 1980; diverse studies van U. Rosenthal (waarvan in een eerder stadium een aantal zijn gebundeld in U. Rosenthal e.a., *Ministers, ambtenaren en parlementariërs in Nederland*, Groningen, 1975); W. Derksen, *Tussen loopbaan en carrière: Het burgemeestersambt in Nederland*, Den Haag, 1980; W. Derksen en M. L. van der Sanden (red.), *De burgemeester: van magistraat tot bestuurder*, Deventer, 1984; H. M. Helmers e.a., *Graven naar macht*, Amsterdam, 1975.

18. Genoemd moeten vooral worden de nieuwe centra in Twente en Rotterdam, naast oudere centra als de VU en Nijmegen. Een speciale plaats neemt het onderzoek in van J. van Putten e.a., *Haagse machten: Verslag van een politicologisch onderzoek naar de totstandkoming van acht regeringsmaatregelen*, Den Haag, 1980.

19. Zie bijv. K. L. L. M. Dittrich, *Partij-politieke verhoudingen in Nederlandse gemeenten*, Leiden, 1978; het bovengenoemde werk van W. Derksen e.a.; A. F. A. Korsten, *Het spraakmakende bestuur*, Den Haag, 1979.

20. Ik denk hierbij vooral aan de geschriften en activiteiten van H. Daudt, E. van Thijn, J. Kooiman en J. P. A. Gruijters in het midden van de jaren zestig, nadien nagesproken en ge vulgariseerd door tal van minder academische medicijnmeesters. Voor gestaag kritisch commentaar op deze ontwikkelingen raadplege men het wetenschappelijke en journalistieke werk van J. Th. J. van den Berg. Zie naast het boek geschreven met H. A. A. Molleman, *Crisis in de Nederlandse politiek*, Alphen, 1974 bijv. diens 'Aan de gelovingen overgeleverd', *Opstellen over democratie, regering en parlement*, Alphen, 1982, en vele verspreid gepubliceerde wetenschappelijke artikelen.

21. Een blik op de nuttige bibliografie in het thema-nummer van *Acta Politica*, *Consociationalism, pillarization and conflict-management in the low countries* (jaargang 19, januari 1984) legt van dit alles een welsprekend getuigenis af.

22. Doch zie S. Stuurman, *Verzuiling, kapitalisme en patriarchaat*, Nijmegen, 1983 voor een meer gedurfde benadering.

23. A. de Swaan, *Coalition theories and cabinet formations*, Amsterdam, 1973.

24. R. J. Mokken, *A theory and procedure of scale analysis. With applications in political research*, The Hague, 1971.

25. Dit van Mannheim uit gestimuleerde project is in Nederland uitgevoerd

door J. Lipschits, L. P. Middel en W. H. van Verschuur. Zie een aantal publikaties in de nuttige *Jaarboeken van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1978, 1979, 1980 en 1982.

26. Op dit terrein beweegt zich sinds enige tijd vooral M. P. C. M. van Schendelen.

27. Daarbij is het gemakkelijker te denken in termen van bepaalde personen dan van specifieke geschriften (die veelal sterk verspreid worden gepubliceerd): J. W. de Beus, H. Daudt, J. van den Doel, B. A. G. M. Tromp, H. R. van Gunsteren, K. Koch, P. B. Lehning, R. J. van Veen en J. K. De Vree.

28. Te noemen vallen echter P. R. Baehr, A. van Staden en J. K. De Vree.

29. Ook hier zijn natuurlijk personen te noemen die op dit terrein actief zijn. Ik denk daarbij aan L. C. Biegel, M. R. Doornbos, B. J. S. Hoetjes en A. E. van Niekerk, die elk gemakkelijk met een bepaalde 'area' kunnen worden vereenzelvigd, maar ook duidelijk politicoloog (of tenminste duidelijk: sociale wetenschapper) blijven. Te signaleren valt voorts althans één voorbeeld van een vergelijkend-kwantitatieve benadering, de Nijmeegse dissertatie van A. F. Bertrand, *Politieke democratie en welzijn: Een operationalisering door middel van politieke en sociale indicatoren op het niveau van 115 staten*, Alphen, 1981. In deze richting ontwikkelt zich nu ook J. E. Keman.

30. Doch zie de diverse onderzoeksactiviteiten van M. Fennema, en de hierboven bij de opsomming van positieve tekenen genoemde onderzoeksactiviteiten op het terrein van onderzoek naar de geschiedenis van linkse partijen en bewegingen.

31. B. A. Sijes, *De februari-staking 25-26 februari 1941*, Den Haag, 1954; Idem, *De arbeidsinzet: De gedwongen arbeid van Nederlanders in Duitsland 1940-1945*, Den Haag, 1966.

32. Zoals te verwachten was werd ik op dit punt in Helvoirt op ruime schaal gecritiseerd. Critici die wijzen op de in hoge mate politicologische en politieke relevantie van bijv. beleidsonderzoek hebben natuurlijk gelijk. De vraag blijft echter, of niet de druk van praktijkgerichte opleidingen en van door de overheid gefinancierd derde-geldstroomonderzoek er toe zal leiden, dat de minder sterken in het wetenschappelijk bedrijf op politiek 'safe' zullen gaan spelen.

33. Zie H. Daudt, 'De Ontwikkeling van het Politicologisch Onderzoek', in: A. D. Wolff-Albers en H. F. M. Crombag (red.), *Visies op onderzoek in enkele sociale wetenschappen*, Den Haag, 1982, p. 67-84.

34. In enigszins gewijzigde versie in druk verschenen in Dennis Kavanagh and Gillian Peele (eds.), *Comparative government and politics: Essays in honour of S. E. Finer*, London, 1984, p. 159-168.

From contribution to needs: A normative-economic essay on the transition towards full communism*

Robert J. van der Veen

Part I: *The idea of the transition*

I.1. *Introduction.* This essay is addressed to a problem in Marx's *Critique of the Gotha Programme* regarding the transition from the lower stages of communism to the higher stages: how can society pass from an initial régime based upon the principle of labour contribution to a final stage of abundant wealth, where all freely contribute according to ability and receive according to needs? This problem is localized at the intersection of normative political theory and economics. The normative question is to explain, or justify, Marx's assertion that in communism, i.e. in a 'cooperative society based on common ownership of the means of production', needs should ultimately supersede labour contribution as the appropriate standard of distribution. And the problem involves economics because of Marx's claim that the gradual predominance of needs over contribution – which marks a shift from material to immaterial incentives – is compatible with rapid and continuous development of the productive forces, so that what should be, will actually be feasible.

Though Marx strongly suggested that there are valid answers to the question how these claims can be plausibly defended, he did not attempt to provide an answer himself. Our problem may be considered as one of Marx's main challenges to the socialist movement, as well as to anyone intellectually fascinated by his ideal of freedom. In consequence, I feel free to interpret the *Gotha* text (and other writings of Marx) in a constructive rather than exegetical fashion, with the purpose of providing a solution to the problem.

In this first part, the idea of a transition towards full communism is introduced in four sections. First, the issue of distributive justice under communism is briefly dealt with (I.2.). I then show a strong connection between Marx's vision of the expanding 'realm of freedom', in vol. III of *Capital*, and the shift from contributions to needs. This leads to a definition of the transition as a process of economic development along four dimen-